

THE NEW MIDDLE EAST: PROTEST AND REVOLUTION IN THE ARAB WORLD

Fawaz A. Gerges (ed.), (New York: Cambridge University Press, 2014), 483 sf.
ISBN: 978-1107616882
Rümeysa Eldoğan*

Ortadoğu bölgesinde 2011 yılında başlamış olan Arap devrimleri bugün hala bölgede siyasi, ekonomik ve sosyal alanda etkin belirleyiciliğini sürdürmekte ve önümüzdeki yıllarda da bölgenin kaderini büyük ölçüde etkileyecek gibi gözükmektedir. 2011 yılında başlayan devrimlerin ardından üç yılı geride bıraktıktan sonra bölgede öne çıkan en önemli özellik ayaklanmaların her ülkede farklı bir yapılanmaya ve hem bölgesel hem küresel ölçekte yeni dinamiklerin ortaya çıkışına sebebiyet vermiş olduğudur. Bu sebeple devrimlerin ardından Ortadoğu'da bugün gelinen noktada bölgenin bugünü ve yarını hakkında değerlendirmelerde bulunabilmek, ayaklanmalarla ilgili oldukça kapsamlı bir analizi gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda Fawaz Gerges'in *Yeni Ortadoğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim* isimli kitabı Ortadoğu'da devrimlerden sonra ortaya çıkan yeni dinamikler ışığında bölgeyi anlamaya, değerlendirmeye

yönelik atılmış önemli bir adımdır. Gerges'in editörlüğünü yapmış olduğu bu kitabın en temel iddiası ise bölgede devrimler ile epistemolojik ve psikolojik bir kopuşun yaşandığı (s.1) ve bu sebeple bölgede bir daha asla geriye dönüşün mümkün olmayacağıdır. (s. 34)

Gerges, ana iddiası temelinde bölgenin sosyolojik ve politik olarak mikro ve makro alanlarda yeniden okunmasını amaçlamış olduğu bu çalışmada Ortadoğu hakkında politik, ekonomik, tarihi ve sosyal alanlarda uzun yıllardan beri çalışmış olan uzman ve araştırmacıların makalelerine yer vermiştir. Bu doğrultuda devrimler ve akabinde yaşanan gelişmeleri farklı dinamiklerden hareketle ele alan makalelerden oluşan kitapta bu makalelerin konularına göre ayrılmış dört bölüm yer almaktadır. Kitapta Gerges'in kaleme aldığı giriş kısmından sonra Arap ayaklanmaları "Bağlamı ve Nedenleri" ile ele alınmıştır. İkinci kısımda

*Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü

ayaklanmalar daha derin bir analiz için “Tematik ve Karşılaştırmalı Yönleri” ile değerlendirilmiş, üçüncü kısımda ise “Kargaşa içindeki Ülkeler” başlığı ile ayaklanmaların yaşanmış olduğu ülkeler tek tek ele alınmıştır. Son kısımda ise Arap ayaklanmaları “Bölgesel ve Uluslararası Etkileri” çerçevesinde değerlendirilerek bölgesel ve uluslararası siyaset temelinde makro bir çerçeve içerisine yerleştirilmiştir.

Gerges, “Kopuş” alt başlığı ile kitabının giriş kısmında devrimin yaşanmış olduğu ülkeleri tek tek ele alarak bu ülkelerde halkı ayaklanmaya sevk eden nedenleri ve ayaklanmaların söz konusu ülkelerdeki gidişatını değerlendirmiştir. Bu kısa analizlerden sonra ise yazar Ortadoğu’da Arap Devrimleri ile ciddi bir kopuşun yaşanmış olduğu iddiasından hareketle Mısır’ı örnek olay olarak ele almıştır. Bu kısımda Mısır’da devrim sürecinden bu yana yaşanmış olan gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde inceleyen yazar, Arap ülkelerinde devrimlerden sonra geriye dönüşün bir daha mümkün olamayacağı yönündeki savını Mısır örneği ile güçlendirmeye çalışmıştır.

Kitabın en uzun kısmını oluşturan giriş kısmından sonra “Bağlam ve Nedenler” başlığı altında ilk olarak Lisa Anderson’un “Otoriter Miras ve Rejim Değişikliği” başlığındaki makalesi yer almaktadır. Anderson bu makalesinde Arap devrimleri ışığında siyaset bilimi açısından otoriteryanizmin yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira Anderson’a göre bölgedeki politik geçişi değerlendirmek ve demokrasinin inşa yollarını tartışmak

için öncelikli şart otoriter mirasın iyi bir şekilde okunmasıdır. Bu sebeple Arap devrimlerinin siyaset biliminde otokrasi tanımında bir yenilenme talep ettiği görüşünden hareketle yazar bu makalede otokrasi, isyan ve direniş kavramlarını bölgedeki gelişmeler ışığında farklı boyutları ile değerlendirmektedir.

Arap devrimlerinin bağlamları çerçevesinde değerlendirildiği ilk kısımda Anderson’dan sonra Ali Kadri devrimlerin en önemli sebeplerinden birine ışık tutarak ayaklanmaların arkasındaki ekonomik gerekçeleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Kadri’nin, “Ayaklanmalar Öncesi Depresif Ekonomik Performans” başlığını taşıyan makalesindeki temel savı, ayaklanmaların Arap devletlerinin ekonomik politikaları ile doğrudan ilişkili olduğudur. Bu savını desteklemek amacıyla Kadri, Arap dünyasındaki ekonomik gelişmeleri istatistiksel olarak ortaya koyarak 1980’li yıllardan itibaren Ortadoğu’da gözlenen ekonomik duraklamayı sorunsallaştırmıştır. Kadri’ye göre söz konusu duraklamanın sebebi Arap dünyasında yaşanan askeri yenilgiler ve bölgedeki petrol konusunda izlenen emperyalist politikalarıdır. Özellikle de bölgenin petrol üretimi ile küresel sermayenin çarkına girmesi bölge ekonomisini yerel üretimden kopararak petrole bağımlı hale getirmiştir. Bu durum da hem bölgedeki ekonomik gelişmeyi önlemiş hem de Kadri’nin makaledeki temel iddiasına paralel olarak yönetici ve elit kesim ile halk arasında büyük bir uçuruma yol açarak devlet egemenliğine zarar vermiştir. Netice olarak ekonomik politikalar ile bağlantılı olarak devlet

egemenliğinde oluşan zaaf da ayaklanmaları başlatan en temel etkidir.

Ali Kadri'nin makalesini besleyecek şekilde Rami Zurayk ve Anne Gough "Ekmek ve Zeytinyağı: Arap Ayaklanmalarının Tarımsal Kökenleri" isimli makalelerinde devrimler ile Arap devletlerinin ekonomik ve sosyal politikaları arasındaki bağlantıyı, bu politikaların tarımla uğraşan kesim üzerindeki etkisi bağlamında irdelemiştir. Yazarlar Mısır, Tunus, Yemen ve Suriye'deki tarım politikalarını değerlendirmiş ve bu değerlendirmelerden hareketle söz konusu politikaların tarımsal halkın ihmal ve sömürüsüne, böylelikle de ekonomik ve sosyal anlamda marjinalleştirilmelerine yol açtığına vurgu yapmışlardır. Böylelikle Zurayk ve Gough'un makalesi ayaklanmaların en temel sebeplerinden olan devlet ve halk arasındaki kopuşu tarımsal kesim gibi mikro bir çerçeveden ele alan bir analiz sunmaktadır.

Arap devrimlerinin "Tematik ve Karşılaştırmalı Yönleri"ni ele alan kitabın ikinci kısmında Charles Tripp'in kaleminden ilk makalede Arap ayaklanmalarındaki direniş teması öne çıkarılmıştır. "Direniş Politikası ve Devrimler" başlığını taşıyan makalede Tripp'in temel iddiası Arap devrimlerinin analizinde bu ayaklanmaların öncelikle birer direniş politikasını yansıttığının göz önünde bulundurulmasıdır. Zira yazara göre ayaklanmalar Arap ülkelerindeki kamu kaynakları ve alanlarının tahsisine yönelik bir direniş eylemini yansıtmaktadır ve halka kararlı olma, kendi hakkını savunma gücünü veren de bu direniş eylemidir. Tripp maka-

lesinin sonunda söz konusu direniş eylemlerinin devrim sonrası yeni düzen ve kurumsallaşmaya dönüştürülmesinde yaşanacak birtakım zorluklara dikkat çekmiştir. Fakat yazara göre devrimler sonrası geçiş sürecinde birtakım zorluklar muhtemel gözükse de en azından eski günlere dönüş bir daha mümkün olmayacaktır, çünkü halk artık yapmış olduğu direniş eylemleri ile devlete karşı sesini yükselterek, hakkını arayarak yönetim ve kamu kaynakları ile arasındaki mesafeyi kapatmıştır.

Arap devrimlerinde direniş temasının öne çıkarılmasından sonra Philippe Droz-Vincent, Arap devrimleri ile öne çıkan bir başka önemli konuya dikkat çekerek "Arap Dünyasında İsyenlar ve Geçiş Süreçleri Ortasında Asker" başlıklı makalesi ile devrimlerde ordunun rolüne ilişkin ayrıntılı bir analiz sunmuştur. Vincent'in, Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'de ayaklanmalar esnasında ve geçiş süreçlerinde ordunun rolüne dair kapsamlı bir değerlendirme yaptıktan sonra makaledeki temel iddiası, devrim süreçlerini yaşayan ülkelerin tümünde de askerler hep iktidara yakın olduğu ölçüde iktidar ile arasındaki mesafeyi de daima koruduğuna yöneliktir. Yazar bahsi geçen ülkelerde orduyu kapalı ve gizli bir sektör olarak değerlendirmiş ve ordunun, ekonomik faydalar ile halk gözündeki itibarını da gözeterek iktidar ile mesafeli bir işbirliğinde olduğuna dikkat çekmiştir. Yazarın makalenin sonunda dikkat çektiği ana mesele ise devrimlerden sonra söz konusu ülkelerde ordunun ülke içerisindeki rolüne ilişkin yeni bir tanımlama yapılması gerektiğidir.

“Kargaşa İçindeki Ülkeler” başlığını taşıyan kitabın üçüncü kısmında ilk olarak Roger Owen’in devrimin ilk başladığı ülkeler olan Tunus ve Mısır’da devrim süreçlerine dair yapmış olduğu analiz yer almaktadır. Owen makalesinde diktatörlerin devrilmesinden anayasal düzene geçişe kadar Tunus ve Mısır’da yaşanan gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir. Yazarın yapmış olduğu değerlendirmeler sonucunda vardığı sonuç ise gerek siyasi, ekonomik gerekse toplumsal olarak iki ülkede de devrimin nihai amaçlarına ulaşmadığıdır. Fakat Gerges’in de kitaptaki temel iddiasını destekleyecek şekilde Owen, Mısır ve Tunus’un geleceği için karamsar bir tablo da çizmemektedir. Zira devrimler amacına tam olarak ulaşmamış olsa da en azından eski düzenin yeniden gelmesi mümkün olmayacaktır.

Yemen’deki devrim sürecine dair değerlendirmelerin bulunduğu “Yemen: Askıda bir Devrim mi?” başlıklı makalede Gabriele vom Bruck, Atiaf Alwazir ve Benjamin Wiacek’in temel argümanı Yemen’deki devrimin diğer devrimlerin tümünden farklı olduğudur. Yazarlar bu argümanı desteklemek için Yemen’deki ayaklanmaları, sokak gösterileri, iç ve dış politikadaki aktörlerin etkisi ile ayrıntılı bir şekilde sunmuştur. Yapmış oldukları değerlendirmeler sonucu ulaştıkları sonuç ise, Yemen’de devrimin hedeflediği iktidarın devrilmediği yalnızca yenilenmiş olduğudur. Çünkü diğer ülkelerden farklı olarak Yemen’de devlet başkanı Ali Abdullah Salih’in rakipleri devrime dahil olmuş ve halk ayaklanmaları ile başlayan devrim süreci, sonrasında seçkinlerin

kendi arasındaki rekabete dönüşmüştür. Netice olarak Yemen’deki devrim sonucunda ortaya çıkan sonuç, “protestocuların ateş değil, yalnızca bir kıvılcım olduğu” (s. 306) ve demokratik reform taleplerinin Yemen’deki seçkin kesimin iktidar mücadelesi ile gölgelenmiş olmasıdır.

“Geçiş Sürecinde Libya” başlıklı makalesi ile Karim Mezran Libya’daki devrim sürecini, ayaklanmaların arkasındaki sosyo-ekonomik faktörler ve devrim sürecinde rol alan iç ve dış etkenler çerçevesinde değerlendirmiştir. Mezran makalesinde başlığından da anlaşılabilir gibi daha çok geçiş sürecine odaklanmış ve bu süreçte özellikle iki hususa dikkat çekmiştir. İlk olarak Libya’da düzenli bir ordu olmaması sebebiyle iktidarın çatı bir kurumdan ziyade aşiretler gibi yerel güçlerin eline geçtiğine dikkat çeken yazar, bu sebeple devrim sonrası ülkede yeni ve farklı sosyal, siyasi değerlerin ortaya çıktığını ve Libya’daki gidişatın oldukça parçalı bir yapıya doğru seyrettiğini belirtmiştir. Yazarın ilk husus ile bağlantılı olarak altını çizdiği ikinci önemli nokta ise Libya’ya yapılan dış müdahale ile ülke içerisinde, zaten var olmayan, bütünlüğün oldukça zedelenmiş olmasıdır. Netice olarak yazara göre Libya geçiş sürecinde, devrim sırasındaki gelişmeler sebebiyle devrimin hedeflerinden çok parçalanmaya karşı koymanın ve birliğini sağlamanın savaşını vermektedir.

Kitabın üçüncü kısmında yer alan son makalede “Bahreyn Devrimi” başlığı ile Kristian Coates Ulrichsen Bahreyn’de devrimin niçin zarar gördüğüne yönelik kapsamlı bir değer-

lendirme sunmuştur. Öncelikle Bahreyn'deki ayaklanmaları yerel boyutta ele alan yazar sonrasında devrimin gidişatında etkin olması bağlamında jeopolitik açıdan Bahreyn'in bölgesel ve küresel ölçekteki konumuna dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Yapmış olduğu analizler neticesinde Ulrichsen, Bahreyn'in Batı ve Körfez ülkeleri için ticari ve jeostratejik önemini ortaya koyarak Bahreyn'de devrimin etkilerinin krallığın sınırlarını aştığı tespitinde bulunmuştur. Makalesinin sonunda ise yazar okuyucuyu bir soru ile başbaşa bırakmaktadır: Bahreyn'de yaşananlar, devrimin başarısızlığına rağmen, acaba diğer Körfez ülkelerinin ciddi bir ders almasına sebep olmuş mudur?

Kitabın dördüncü ve son kısmında ise Arap ayaklanmaları "Bölgesel ve Uluslararası Etkileri" bağlamında tartışılmış, böylelikle devrimler bölgesel ve uluslararası siyaset ile daha büyük bir resmin içerisinde okunmaya çalışılmıştır. Bu kısımda ilk olarak Madawi Al-Rasheed, "Arap Baharı Karşısında Suudi İç İkilemleri ve Bölgesel Tepkileri" başlığı altında Suudi Arabistan'ın ayaklanmalara tepkisini sosyal ve bölgesel ikilemleri çerçevesinde yorumlamıştır. Al-Rasheed Suudi krallığının, ayaklanmalara karşı verdiği tepkiyi ülkelere göre tek tek değerlendirmiş ve netice olarak Suudi Arabistan'ın ayaklanmalar karşısındaki tepkisini belirleyen en önemli kriterin krallığın statükosunun korunması olduğu sonucuna ulaşmıştır.

"İsrail, Filistin ve Arap Devrimleri" isimli makalesi ile Avi Shlaim, İsrail'in askeri ve siyasi elitinin ayaklanmalara vermiş olduğu tepkiyi Fi-

listin meselesi üzerinden okuyarak bölgenin kaderinde uzun yıllardır etkin olan bir mesele perspektifinde devrimlere yönelik bir değerlendirme sunmuştur. Yazar, makalesinde öncelikle devrimler ile Filistin meselesi arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir. Shlaim'e göre devrimlerin yaşandığı ülkelerdeki protestolar siyasi otoritenin ülke içerisindeki eşitsiz ve adaletsiz uygulamalarına olduğu kadar, siyasilerin Filistin meselesine gösterdiği tepki ile de yakından alakalıdır ve bu alaka ölçüsünde de aynı zamanda İsrail ve Amerika karşıtıdır. Yazarın ikinci argümanı ise İsrail'in bölgede en önemli kaygısının ontolojik olduğu ve bu sebeple önceliğinin de bölgedeki statükonun devamı ve kendi kimliğinin korunması olduğudur. Dolayısıyla demokratik reform talepleri ile başlayan ayaklanmalar İsrail için hem bölgesel istikrarın zarara uğraması hem de gerek bölgesel gerekse uluslararası ilişkilerinde Arap ülkeleri karşısında kendi kimliğini kurma konusunda ciddi sıkıntılara düşmesi anlamına gelmektedir. Yazarın sonuç olarak vurguladığı husus ise devrimler sonrası eski statükonun Arap ülkelerinde bir daha geçerli olmayacağı ve sebeple de İsrail'in, Arap ülkelerindeki reform talepleri karşısında durduğu ölçüde bölgesel ilişkilerinde git gide daha büyük sorunlar yaşayacağıdır.

Arap devrimlerinden sonra yeni Ortadoğu'yu Türkiye ve İran'ın bölgedeki etkinliği üzerinden yorumlayan Mohammed Ayoob'un "Arap İsyanları Döneminde Türkiye ve İran" başlıklı makalesinin temel iddiası, yeni Ortadoğu'nun kaderinin belirlenmesinde büyük ölçüde Türkiye ve

İran'ın etkin olacağıdır. Yazar bu tezi desteklemek için öncelikle devrimlerin yaşandığı ülkelerdeki gelişmeleri değerlendirmiş ve söz konusu ülkelerin orta ve uzun vadedeki asıl meselelerinin kendi iç sorunları ve yeni düzenin oturtulması olduğuna dikkat çekmiştir. Bu durumda da yazara göre bölgesel dengelerin oluşması büyük ölçüde Türkiye ve İran'ın etkinliğine bağlıdır. Bu noktada yazar Türkiye ve İran'ın bölgesel etkinliği hususunda Irak ve Suriye meselelerinde düşmüş oldukları ihtilafa dikkat çeker. Fakat Ayoob'a göre bu ihtilaflar her iki ülkenin de bölgesel denge konusundaki etkinliğine zarar vermeyecektir, çünkü iki ülkeyi birbirine bağlayan çok önemli ticari anlaşmalar ve ekonomik çıkarlar söz konusudur.

Dördüncü kısmın son iki makalesi ise Amerika ve Avrupa'nın Arap devrimleri karşısındaki tutumunu irdelemiştir. İlk olarak William B. Quandt, "Amerikan Politikası ve 2011 Arap Devrimleri" başlıklı makalesinde Obama yönetiminin ayaklanmalara yönelik politikalarını değerlendirmiştir. Quandt'nin temel iddiası Obama'nın ayaklanmalara yönelik basiretli bir duruş sergileyemediği, ayaklanmaların yaşandığı her ülkede farklı bir strateji geliştirmek zorunda kaldığı, yetkin bir politik duruş ortaya koyamadığıdır. Federica Bicchi ise "Avrupa ve Arap Devrimleri" başlığı altında Avrupa'nın Arap ayaklanmaları karşısındaki tutumunu

genel olarak ilgisiz olarak yorumlamış ve bu tutumu eleştirmiştir. Yazar özellikle de bu eleştirisini beslemek amacıyla Avrupa ülkelerinin devrimler sonrası yeni rejimlerle diyalog konusunda çok yavaş hareket ettiklerine, rejim değişikliği hususunda muhafazakâr bir tavır sergilediklerine dikkat çekmiştir. Netice olarak makalesini bir öneri ile bitiren yazar, demokrasi konusunda oldukça ilerlemiş ve bu konudaki yol göstericiliği oldukça güvenilir olabilecek Avrupa ülkelerinin Arap ülkelerindeki demokratik geçiş süreçlerine destek vermeleri hususunun önemine dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse Fawaz Gerges'in editörlüğünü yapmış olduğu *Yeni Ortadoğu: Arap Dünyasında Protesto ve Devrim* başlıklı kitabın, 2011 Arap Devrimleri hususunda tarihsel, sosyolojik, ekonomik, bölgesel ve uluslararası siyaset etkenleri çerçevesinde panoramik bir resim sunduğu söylenmelidir. Kitapta dikkat çeken tek eksiklik ise çoğu makalede değinilmiş olmasına rağmen Suriye konusunda ayrı bir makaleye yer ayrılmamış olmasıdır. Fakat bu eksikliğe rağmen kitap, Gerges'in de temel iddiasına paralel bir şekilde, ciddi ve geriye dönülmesi mümkün olmayan bir kopuş sonrası yeni Ortadoğu'yu farklı boyutları ile okumak ve farklı açılardan değerlendirmelerde bulunabilmek konusunda oldukça yol göstericidir.